

V. MAŽIULIS

SELONICA

§ 1. Viename iš pietinės Sėlijos (Sėlos) kampelių— dabartiniame Dusetų krašte (Zarasų raj.) yra ežeras lie. dial. *Viñtsavas* (resp. *Viñ^tsavas*¹) = *Viñcavas* (taip pat ež. lie. dial. *Vincavėlis*), kuris gali būti transponuojamas į lie. liter. *Veñcavas* (resp. *Vencavėlis*)²; ežeras davė vardą ir kaimui lie. dial. *Vincavaī* (*Viñcavus* acc. pl.) ≈ lie. liter. *Vencavaī* (plg. šio kaimo suslavintą lytį — rus. *Бенуково*³), kartais vadina-
mam ir lie. *Viencavaī*⁴ (t. y. su *Vien-*, atsiradusiu, matyt, dėl slaviškojo *Бен-* įtakos).

§ 2. Šio ežero (bei kaimo) vardo kilmė nebuvo aiški pačiam K. Būgai⁵, ji neiš-
aiškinta ir dabar. Spėjimu, kad *Veñcavas* esąs asmenvardinės kilmės resp. etimolo-
giškai sietinas su asmenvardžiu lie. *Veñcas* ir pan.⁶, sunku patikėti jau vien dėl tos
paprasčiausios priežasties, kad, šitaip spėjant, nepasakoma, kodėl lietuviškoje ly-
tyje (lie. *Vencavaī*) turime *-ts-* (*-c-*), o slaviškoje (rus. *Бенуково*) yra *-s-* (o ne *-ts-*).
Veñcavą šiaip jau galima būtų vesti iš *Vensavas* (žr. § 6) ir sieti su lie. (up.) *Vens-ūtis*
(Dotnuvos apyl.), matyt, asmenvardinės kilmės hidronimu⁷; tačiau suponuoti šiam
Veñcavas asmenvardinę kilmę (tuomet, be to, ar tik nebūtų **Vencāvas* vietoj
Veñcavas) yra apskritai rizikinga.

§ 3. Kur kas patikimiau galvoti, kad *Veñcavas* yra ne asmenvardinės ar kito-
kios lietuviškos kilmės, o senovės sėlių hidronimijos reliktas, egzistuojantis
buvusio pietinės Sėlijos krašto gilumoj. Bet kaip tuomet paaiškinti hidronimo *Veñ-*
cavas priebalsį *c* (*ts*)? Jis jokių būdu negalėjo atsirasti iš sėl. *ć* (*t's'*) < **k* jau vien dėl
to, kad dusetiškiams *Veñcavo* (dial. *Viñtsavas*) priebalsis *c* (*ts*) yra kietas resp. eina

¹ Mano tėvas (Petras Mažiulis) čia ištardavo ir *-ts-* (*Viñt-savas*) ir *-t's-* (*Viñ^tsavas*), — taip pat: ir (*gyvín*)*ts*(*iu*) ir (*gyvín*)*t's*(*iu*) „gyvensiu“.

² Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas / Sudarė B. Savukynas, A. Vanagas ir kt. — V., 1963 (toliau: LUEV), p. 190.

³ Lytyje rus. *Бенуково* balsį tarp *н* ir *с* (= *s*) yra įterpę slavai, žr. išn. 16.

⁴ K. Būga rašė, kad pagal jo šaltinius ši gyvenvietė vadintina ne kaip kitaip, o *Viencavaīs* (Būga RR III 958). Tačiau iš tikrųjų autentiška lytis yra ne *Viencavaī*, o (dial.) *Vintsavaī* resp. *Vin^tsavaī*, plg. išn. 1.

⁵ K. Būgos raštuose šio hidronimo (bei oikonimo) kilmė visiškai neliečiama.

⁶ Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. — V., 1970, p. 103.

⁷ Dėl tokios hidronimo lie. (up.) *Vensūtis* kilmės žr. Vanagas A. Op. cit., p. 49.

prieš užpakalinės eilės balsį. *Veñcava* (dial. *Viñtsavas*) galėtume vesti iš sėl. **Vensavas* (žr. § 6), tačiau nerandu nė vieno kito (bent jau patikimo) baltų hidronimo (aiškiai ne asmenvardinės kilmės!), kuriame slypėtų balt. **Vens-* (resp. **Vens*⁸) ar **Vins-* (resp. **Vins*⁸).

§ 4. Manychiau, kad lie. *Veñcavas* ≈ lie. dial. *Viñtsavas* yra perdirbinys iš sėl. **Venzavas* (akūtinį sėl. *-én- rodo la. dial. *Veñzava* < kurš. **Venzavā*, žr. toliau), kuris savo šaknimi (bei jos intonacija – akūtine) ir sufiksu visiškai sutampa su kurš. **Venzavā* (> la. dial. *Veñzava*⁹), o pastarasis laikytinas giminaičiu su jotv. **Venzavā* (> *Wensowa*, 1562 m.¹⁰)¹¹. Kitaip sakant, čia turime balt. dial. **Venzav-* – hidroniminę izoleksą, būdingą, rodos, tik sėliams bei kuršiams (plg. K. Būgos žodžius: „sėlių būta vien ō s tautystės su kuršiais“¹²) ir vakarų baltams (jie, t. y. prūsai su jotvingiais, buvo artimiausi giminaičiai kuršiams¹³).

§ 5. Hidronimo sėl. **Venzavas* diftongą sėl. *-én- (akūtinis, žr. § 4) lietuviai (lie. dial. *Viñtsavas*) dėsningai (puntininkiškai) išvertė į lie. dial. -iñ- (cirkumfleksinis). Nesunku paaiškinti ir tai, kaip sėl. akūtas čia išvirto į lie. dial. cirkumfleksą: sėlių akūtas, išlaikęs archaišką pobūdį (tvirtagališką!), buvo artimesnis tos lietuvių šnektos cirkumfleksui, tuomet jau turėjusiam inovacinį pobūdį (tvirtagališką!); plg. lie. dial. *Čiáunas*¹⁴ < sėl. **C'aūnas* (= lie. *Kiaūnas*¹⁵), kur sėl. cirkumfleksas išverstas į lie. dial. akūtą: sėlių cirkumfleksas, išlaikęs archaišką pobūdį (tvirtapradišką), buvo artimesnis tos lietuvių šnektos akūtui, tuomet jau turėjusiam inovacinį pobūdį (tvirtapradišką!). Visa tai, mutatis mutandis, rodo, kad iki pat XIV a. (t. y. iki sėliams išnykstant, žr. § 13) sėlių intonacijos buvo archaiško pobūdžio, o lietuvių aukštaičių intonacijų pobūdis dar prieš XIV a. buvo pasidaręs inovaciškas – maždaug toks, kaip ir dabar.

§ 6. Šnekteje tų lietuvių, kurie apie XIV a. (žr. § 11) susipažino su ež. sėl. **Venzavas*, pastaroji lytis buvo perdirbta į lie. dial. *Viñtsavas* (dėl sėl. *-én-) > lie. dial. -iñ- žr. §§ 5, 7) > *Viñtsavas* (t. y. *Viñcavas*), kur 's' funkcionavo kaip pozicinis fonemos *s* (po *n*!) variantas (žr. toliau). Šitaip atsitiko dėl to, kad toje lietuvių šnekteje

⁸ Parašymu balt. **s*, taip pat balt. **z* žymiu tuos baltų prokalbės sibilantus, iš kurių išriedėjo lie. *š* resp. *ž*, sėl. *s* resp. *z*, la. *s* resp. *z* ir t. t.

⁹ Dėl la. dial. (< kurš.) *Veñzava* (su akūtinio -en-) žr. Būga RR III 149. Šis oikonimas yra kilęs, matyt, iš hidronimo.

¹⁰ *Wensowa* (apie 1562 m., girios vardas) gali būti iš jotv. **Venzavā* (žr. Būga, l. c.), kildintino, matyt, irgi iš hidronimo.

¹¹ Dėl tos giminystės žr. dar Būga, l. c.

¹² Būga RR III 282.

¹³ Žr. Mažiulis V. Apie senovės vakarų baltus bei jų santykius su slavais, ilirais ir germanais. – Kn.: Iš lietuvių etnogenezės. V., 1981, p. 6.

¹⁴ Tokiu vardu yra du ežerai – Dusetų ir Jūžintų apylinkėse.

¹⁵ Ežeras Linkmenų apylinkėse (nebe senovės sėlių krašte!).

anuomet (t. y. XIV a.) sonantas *n* prieš sibilantus jau buvo išnykęs, ir juo labiau jis buvo „nepakenčiamas“ prieš sibilantą *z*, lietuviams šiaip jau svetimą (labai retą). Tačiau anoje lietuvių šnektose buvo nemaža tokių atvejų, kad sonantas *n* dėl morfologinių priežasčių reguliariai išsilaikė prieš sibilantą *s* (ne kokį nors kitą sibilantą!), tiksliau, prieš jo pozicinį variantą *ʰs* (> *ts*); čia turiu galvoje reguliariai egzistavusią samplaiką lie. dial. (*ns* >) *nʰs* > *nts* (bet nebuvo *nz* > *n^dz* > *ndz*!) tokiais atvejais, kaip, pvz., futūro lytyse (Dùsetos ir kt.): *giñʰsiu* > *giñʰtsiu* „ginsiu“ (*giñʰsi* > *giñʰtsi* „giñsi“, *giñʰs* > *giñʰts* „giñs“ ir kt.), *gyvínʰsiu* „gyvensiu“ (*gyvínʰsi* „gyvénsi“, *gyviñʰs* > *gyviñʰts* „gyveñs ir kt.) ir t. t. Dėl tos fonomorfologinės priežasties samplaika sél. **-nz-* (**Vénzavas*) buvo perdirbta į lie. dial. (*-ns-* >) *-nʰs* (*Viñʰsavas* > *Viñʰtsavas*), o ne į lie. dial. (**-nz-* >)**-n^dz-* (**Viñ^dzavas* > **Viñ^dzavas*), žr. dar § 8. Kitaip sakant, čia sél. **-nz-* į lie. dial. *-nʰs-* (o ne į lie. dial. **-n^dz-*!) išvertimo svarbiausia priežastimi laikytina ta, kad ano meto lietuviams samplaika *nz* > *n^dz* buvo visiškai svetimà – negalimà ne vien dėl *z* (būtent tokio sibilanto!) buvimo po *n* (lietuviai niekada neturėjo samplaikos *nz*!), bet ir dėl *n* buvimo prieš sibilantą *z* (prieš visus sibilantus sonantas *n*, be minėtų samplaikos *ns* > *nʰs* atvejų, tiems ano meto lietuviams jau buvo išnykęs); žr. dar §§ 8, 10, 11.

§ 7. Lietuviai puntininkai, apie XIV a. (žr. § 11) susipažinę su sél. **Vénzavas*, jį išvertė į lie. dial. *Viñʰtsavas* ne tuoj pat ir ne tiesiog, o per tarpinį variantą lie. dial. **Veñʰtsavas* (jį aiškiai rodo rus. *Венуцово* < lie. dial. **Venʰtsavas*¹⁶), nors, matyt, ir neilgai egzistavusį (gal tik XIV–XV a.). Čia, be to, reikia atsižvelgti ir į tai, kad lietuviams puntininkams šis lie. dial. **Veñʰtsavas* anuomet buvo visgi ne vienintelis atvejis su tautosilabiniu *-en-* (dar neišverstu į *-in-*!), plg. net ir dabartines dusetiškių lytis: *s-én-^tsta* „sensta“, *l-eñ-da*, *kreñta* ir pan.; pagaliau ir atitinkamose minėtų (žr. § 6) priesagos *-en-* veiksmažodžių (*gyv-ėn-a* ir t. t.) lytyse priesaginis tautosilabinis **-en-*, veikiamas kitų lyčių, turinčių heterosilabinį *-en-*, lietuviams puntininkams (Dùsetos ir kt.) anuomet (apie XIV–XV a.) dar galėjo būti neišvirtęs į *-in-*, t. y. jiems anuomet (apie XIV–XV a.), pvz., futūro lytys galėjo būti dar **gyv-én-^tsiu* ir kt., kurios po to netrukus jau virto į *gyv-in-^tsiu* ir kt.

§ 8. Grįžtant prie § 6, reikėtų pridurti, kad K. Būga suponavo lie. dial. *ndz* < sél. **nz* šiais atvejais: a) *bindz-inėti* „vaikštinėti be darbo, šlaistytis“ (*bindz-uolas* „šlaistas, tinginys“) < sél. **binz-*, b) *plindza* „plika vieta, dykynė“ < sél. **plinz-*, c) *puñdz-is* „ерш“ < sél. **punz-* (Būga RR III 277). Tačiau lie. *bindz-inėti* kilme iš sél. **binz-* sunku tikėti jau vien dėl to, kad šaknies lie. *bindz-* žodžių randame ir tuose Lietuvos plotuose (žr. LKŽ I² 830 t.), kur nebuvo gyventa sėlių (kuršių ar pan.).

¹⁶ Rus. *Венуцово* turi *c* (= *s*) iš lie. dial. **s* > *ʰs*, t. y. iš pozicinio fonemos *s* varianto (§ 6). Lytyje rus. *Венуцово* balsį tarp *n* ir *c* (= *s*) įsivedė slavai (ne baltai), remdamiesi tuo, kad šiose lietuvių šnektose tarp *n*-diftongų (rodos, ypač tvirtagalių) sando *n* ir sekančio priebalsio kartais yra girdimas *u* tipo tarpinis garsas.

Dėl panašios priežasties nelengva iš sėl. **punz-* vesti lie. *puñdzis* „pūgžlys“, nes jis vargu ar atsietinas nuo lie. dial. (Pelesà!) *pundzỹs* „skilandis“, kilusio turbūt iš „prikimštas, išsipūtes“ [plg. reikšmių santykį tarp lie. *pūgžl-ỹs* „epm“ ir lie. *pūgžl-óti* „kimšti (édant)“]. Lie. dial. *plindza* kildinti iš sėl. **plinza* irgi nebūtina: jis yra greičiau lietuviškos kilmės žodis (plg. Fraenkel LEW 624). Vadinasi, lie. dial. *bindz-inėti* (*bindz-uolas*), *plindz-a*, *puñdzis* – visi ekspresyvai (pejoratyvai) atsirado, matyt, ne sėlių, o lietuvių kalbos dirvoje; be to, šis lie. dial. *-dz-*, kaip fonetinis tų žodžių ekspresyvumo markeris, greičiausiai nėra kildintinas ir iš lie. *-z*¹⁷. Taigi nerandu nė vieno patikimo argumento, kuris rodytų, kad samplaika sėl. **nz* būtų buvusi išversta į lie. dial. **nz* > **n^dz* (> **ndz*); žr. dar §§ 6, 10.

§ 9. Pats sėl. **Vénzavas*, kaip ir kurš. **Vénzavā* bei jotv. **Venzavā* (žr. § 4) yra priesagos *-av-* vediniai iš tam tikro žodžio¹⁸, suponuojančio šaknį balt. **vénz-*¹⁹ resp. (su kitu apofonijos laipsniu) **vínz-*¹⁹ „lenkti“, kurią greičiausiai turi ir lie. *výž-ti* „pinti“ (bei *vyž-à* „Bastschuh“) < **vínž-* „lenkiant sujungti“ < „lenkti“, pr. *wins-us* „kaklas“, sl. *vežč* „Ulme“ ir kt.²⁰ Ši balt.-sl. **vénz-* (:**vínz-*) „lenkti“ išriedėjo, matyt, iš ide. **uengh-* „lenkti“ – iš tos pačios šaknies, kurią turi ir lie. *véng-ti* „ausweichen“ (< „ko nors prasilenkti“), pr. *wang-an* „galas“ (acc. sg.), *wang-us* „lydimas“, s. isl. *vang-r* „lanka“ ir kt.²¹

§ 10. Ta pati balt. **vénz-* resp. **vínz-* „lenkti (linkti)“ turbūt slypi ir šiuose senovės sėlių krašto (dėl pietinės jo ribos žr. toliau) hidronimuose: lie. *Vyž-intà* (*Výžinta*), *Výž-intas*, *Vyž-uonà* (*Výž-uona*)²² – jų šaknis *Výž-* (akūtinė!) galėtų būti iš lie. dial. **Vinž-*, o pastaroji – iš prasėliškosios **Vénz-* (ar **Vínz-*). Kad čia turime ne lie. dial. **Viñts-* (kaip hidronime lie. dial. *Viñts-avas*, žr. anksčiau), o lie. dial. *Výž-*, kaltas yra štai kas: su tais sėlių hidronimais, nors, matyt, ir ne su visais vienu metu, lietuviai (aukštaičiai!) susipažino kur kas seniau (nei su sėl. **Vénz-* > **Vénz-* > lie. dial. *Viñtsavas*) – tuomet (ne vėliau kaip VII a.²³), kai a) ir sėliai, ir lietuviai dar tebeturėjo tą patį balt. **z*²⁴, b) ir sėliams, ir lietuviams akūtas dar buvo to paties pobūdžio intonacija²⁵, c) lietuviams (aukštaičiams) sonantas *n* prieš sibi-

¹⁷ Apie tų lie. dial. žodžių bei jų afrikatos *-dz-* kilmę plačiau bus kalbama kitur.

¹⁸ Dabar sunku pasakyti, ar jis buvo daiktavardis, ar būdvardis, ar veiksmažodis.

¹⁹ Dėl parašymo balt. **z* žr. išn. 8.

²⁰ Plg. Būga RR II 655.

²¹ Ide. **uengh-* > balt. **uénz-* resp. **uéng-* tipo „dubletų“ (t. y. ide. guturalių asibilicijos resp. neasibilicijos atveju) baltų (ir ne vien jų) kalbose yra nemąža.

²² Žr. LUEV 199–200.

²³ Žr. toliau tekste ir plg. tai, kas pasakyta išn. 24.

²⁴ Šitoks balt. **z* (žr. išn. 8) sėliams ir lietuviams (ir kt.) egzistavo, man rodos, maždaug iki VII amžiaus, kuriame jis virto į sėl. *z* resp. lie. *ž* (apie tai plačiau bus kitur kalbama). Plg. išn. 33.

²⁵ T. y. ne tik sėliams, bet ir lietuviams akūtas dar buvo tvirtagališko pobūdžio intonacija (žr. § 5).

lantus dar nebuvo išnykęs²⁶. Šitaip atsitiko dėl to, kad sėlių hidronimai su šaknimi **Vénz-*, iš kurios turime lie. dial. *Výž-*, gana seniai buvo pietinės Sėlijos krašto sėlių-lietuvių kontaktinėje zonoje; pastaroji dėl lietuvių ekspansijos keitėsi ir gana seniai pasidarė tokiu arealu, kuris lietuvių šnektų pleištais bei salomis ne vienur buvo įsiterpęs į pietinės Sėlijos gilumą²⁷, o kai kurie pietiniai (pvz., ež. *Výž-into* apylinkės²⁸) bei pietvakariniai Sėlijos pakraščiai sulietuvėjo dar seniau.

§ 11. Vadinasi, jeigu, pvz., su hidronimais sėl. **Vénzavas* (> sėl. **Vénzavas*) resp. sėl. **Žalvis* (> sėl. **Zalvis*) lietuviai būtų susipažinę ne XIV a. (žr. § 13), o gerokai anksčiau, tuomet dabar turėtume ne lie. dial. *Viñtsavas* (žr. § 6) resp. *Zalvỹs*²⁹, o lie. dial. **Výžavas* „Vencavas“ (plg. *Vyž-uonà* ir kt.) resp. **Žalvỹs* „Zalvys“. Tačiau hidronimai sėl. **Vénz-(avas)* resp. **Žalvis* ir pan. buvo pietinės Sėlijos gilumūs grynai sėliškame plote ir su šiais hidronimais lietuviai susipažino kur kas vėliau – tuomet, kai jie (lietuviai) galutinai įsikūrė visoje pietų Sėlijoje (apie XIV a., žr. § 13), t. y. tuomet, kai sėl. **Vénz-* resp. **Žalv-* jau buvo išvirtę į sėl. **Vénz-* resp. **Zalv-*, o lietuviai jau nebeturėjo *n* prieš sibilantus ir buvo pakeitę akūto pobūdį (žr. § 5) bei seniai išvertę lie. **ž* į lie. *ž*.

§ 12. Taigi iš tos pačios sėl. **Vénz-* vienur atsirado lie. dial. *Viñts-* (*Viñtsavas*), kitur – lie. dial. *Výž-* (*Vyžuonà* ir kt.); plg. dar: a) iš sėl. **ž* vienuose hidronimuose turime lie. dial. *z* (pvz., sėl. **Žalv-* > sėl. **Zalv-* > lie. dial. *Zalvỹs*), kituose – lie. dial. *ž* (pvz., sėl. **Žvēgl-* > lie. **Žvēglīs* > lie. dial. *Žvēglīs*³⁰), b) iš sėl. **k* (prieš priešakinius balsius) vienur yra lie. dial. *č* (pvz., sėl. **Kikir-* > sėl. **Cicir-* > lie. dial. *Čicirỹs*)³¹, o kitur – lie. dial. *k* (pvz., lie. dial. *Kerēs-upis*³², kuris galėtų būti iš sėl. **Kerēs-*³³).

§ 13. Toks sėlių vietovardžių fonetinio (bei intonacinio) adaptavimo nevienodumas to krašto lietuvių šnektose aiškiai rodo, kad pietinės Sėlijos sričių lietuvinimas resp. lietuvejimas buvo nevienalaikis procesas ir jis tęsėsi turbūt net nuo ca. VII a.³⁴

²⁶ Čia nagrinėjamos lietuvių rytiečių šnektose jis (tokioje pozicijoje) išnyko visgi gana seniai.

²⁷ Anot K. Būgos, Sėlijoje „bus tuomet [t. y. XIII a. – V. M.] jau gyvenę nebemaža ir lietuvių“ (Būga RR III 274).

²⁸ Šis ežeras – netoli nuo Kūktiškių.

²⁹ Ežeras tarp mano gimtojo kaimo (Rokėnai) ir Antžavės (Zarasų raj.). Ežero vardą K. Būga pateikė klaidingą – *Zálvé* (Būga RR III 278). Iš savo tėvo sužinojau tikrąją šio hidronimo lytį (*Zalvỹs*), ir iš čia ji atsirado knygoje LUEV (p. 200).

³⁰ Šis upės (Užpaliai) vardas galėtų būti sėliškas.

³¹ Su sėl. **Kikir-* lietuviai susipažino vėlai – tik XIV a. (žr. § 13), t. y. tuomet, kai jis jau seniai (apie VII a., žr. išn. 33) buvo išvirtęs į sėl. **Cicir-*.

³² Upė Užpalių apylinkėse (LUEV 72), kurios seniau, matyt, irgi priklausė sėliams.

³³ Taigi su sėl. **Kerēs-* lietuviai susipažino tuomet, kai sėliškasis **k* (prieš priešakinius balsius) dar buvo neišvirtęs į sėl. *c'(t's')*; tokio virtimo data – maždaug VII a. Vadinasi, su sėl. **Kerēs-* lietuviai susipažino apie VII a. (ar anksčiau); plg. atitinkamą datą, pateiktą išn. 24.

³⁴ Plg. tai, kas dėl tokios datos pasakyta išn. 24, 33.

iki XIV a. — iki to laiko, kai sėliai pietinėje Sėlijoje galutinai išnyko (sulietuvėjo). Į tuos dalykus atsižvelgiant ir remiantis tuo, kad buvusios pietų Sėlijos (esančios dabartinėj Lietuvoj) plote daugiausia išliko aiškiai sėliškos kilmės hidronimų bei toponimų³⁵, reikia manyti, kad iš pietinės Sėlijos ilgiausiai išlikusių (t. y. tik XIV a. sulietuvėjusių) sėliškųjų šnektų salų bei salelių didžiausia yra buvusi ta, kurią sudarė plotas maždaug tarp dabartinių Zarasų, Sālako, Dusetų, Antāzavės, Stelmužės gyvenviečių (bei jų artimesnių apylinkių). Be to, galima spėti, kad šiame ežeringame plote³⁶ buvo gyventa sėlių jau iš seno turbūt ir tirščiau nei kituose pietinės Sėlijos plotuose.

³⁵ Dėl jų žr. Būga III 275 tt.

³⁶ Reikia manyti, kad senovės žmonėms ežeringas kraštas ne vienu atveju buvo ir tinkamesnis gyventi.